

TRANSZrómai

Ambrus Katinka Ifigénia és Demény Klára Andorna beszélget LÁNG ZSOLTTal

Róma, Villa Celimontana,
2048. március

LÉT lap

AKI: Megtörténik, hogy el tetszik valahová vágyódást érzeni?

LZS: Amikor ide költöztem Rómába, tudtam, hogy innen sehova sem fogok elvágódni. Aztán amikor megvettük ezt a házat az Aventinón – amióta az eszem tudom, vagyis amióta először tettem be a mezítlábam Rómába, még a kétezres évek legelején, arról álmodoztam, hogy egyszer lesz itt egy házam –, felfedeztem, hogy mégiscsak lehet innen elvágódni...

AKI: És hová?

LZS: Tudja, hová? A Celióra. Mi az Aventinónak azon az oldalán lakunk, amelyik pont a Celio dombjára néz, így amikor reggelként elhúzom a függönyt, a Circo Massimo fölött a Celio piniáit látom, a széleken, a S. Gregorio Magno fölött egészen japánosak. Más hangja van itt a szélnek, és – ezt már a fiamtól tudom – más frekvenciákon lélegeznek a fák, hiszen más a talaj sűrűsége is. Ráadásul a Villa Celimontana keserűnarancsai fantasztikusan illatosak, el sem lehet a héjánál jobbat képzelni a toportortába. Így rászoktam, hogy naponta felsétáljak ide, meginspektálok, mekkorát nőtt a S. Gregorio ágyásaiban a cikória meg a római kel. De akkor meg tudja, mi történik? Átnézek a Circo Massimo fölött és meglátom az Aventino tetején a S. Sabina parkját, és mindjárt oda kezdek vágyani. Érti ezt?

DKA: Ezért ragaszkodott hozzá, hogy itt a parkban, ne pedig az otthonában beszéljünk?

LZS: De hiszen az otthonomban beszélgetünk... Látja, az ott Bernarda nővér a S. Gregorióból, épp siet valahova (*lelkesen integet*), vele recipéket szoktunk cserélni, érdeklők az erdélyi ízek, készített már madártejet verhoviné módra, pontosabban rómadártejet, hiszen a tojásbab-felhőkön piniamagok csücsültek, és a múltkor, képzelje, ricottás humusszal töltött, füstölt szardellával berakott káposzta-szállyal töltött káposztával kínált...

AKI, DKA: Jujj! / Jajj!

LZS: ...aztán miután hazamentem, ledőltem kicsit szunyókálni, azt álmodtam, hogy írtam egy regényt, amelyiknek minden szava illatozott, a szavaim mezőillatúak, piniamagillatúak, fahéjas sültmaillatúak, flódnillatúak, kakukkfűillatúak voltak, ugyanakkor pedig zenéltek is, az illatok nyelvén zenéltek, a nyelvemmel hallottam őket. Nagyon szép álmom volt...

DKA: Az utóbbi tíz évben szinte kizárólag a macskanyelv köti le, amióta korszakos regénye megjelent...

LZS: Mindig csodálkozom, hogy miért nevezte ki a kritika regénynek, holott én csak értekezést írtam a módszerről. *A Macskanyelv* távol áll attól, hogy regény legyen. Bár azt, hogy milyen a nyelv regénysége, ki tudja már? Egyszerűen a macskák beszédét szerettem volna lekottázni.

DKA: Talán mert már korai, Erdélyhez köthető írásművészete az állatokon keresztül próbálta kijelölni a létező, pontosabban a létező hiányának a helyét, a lenyomatát az emberi nyelvben, lehangsúlyosabban a *Bestiarium Transylvaniae* negyedik-ötödik kötetében...

LZS: Nahát, olvasta! És mondja, melyik volt a kedvenc állata?

DKA: Ööö... a lutriamadár?

LZS: Lutriamadár?

DKA: Nem, igazából a macska. Igen, azt hiszem, a macska.

LZS: Érdekes. Tudja, én a macskákról csak sokkal később kezdtem el gondolkodni... Tulajdonképpen csak azután, hogy ide költöztünk, és macskánk lett.

DKA: Úgy látom, most már egészen sok van...

LZS: Hét. Az elsőt Nádastól kaptam, ők szabadulni igyekeztek tőle – egyébként annak a macseknek az ükunokája, aki kevéssel a *Saját halál*ban megírt szívinfarktusa után bitangolta be magát Nádashoz, ráadásul valami baleset érte, és így a farka is rövidebb, ezért ráragadt az Infarkta név. Nagyon játékos állat. Aztán lett négy rómacskánk: Primo, Secondo, Pistacchio és Mütze. Nagy büszkeség, hogy hozánk szegődtek – tudja, a római macskák rátarti népség, idegenektől ételt sem fogadnak el, a fényképezkedést nagyúri grandezzaival tűrik, de ments isten, hogy simogatási szándékkal közeledjen hozzájuk egy turista! Ez a fantasztikus rozsdavörösbarna Selyem Zsuzsa ajándéka volt, és történetesen a díjjal egyszerre érkezett, ezért Zsubelnek hívjuk, az olyan jubiláló. Az utcán mindig megállítanak a hölgyek azzal, hogy ilyen színű hajfestéket szeretnének...

AKI: Gondolom, nagy sikere lehet a hölgyeknél...

LZS: Zsubelnek? Képzelterheti! És a hetedik, Septimus, már nálunk született.

AKI: Nem félok, hogy a hét macska gombamód burjánzani kezd?

LZS: Egy kivételével sterilizáltattuk őket.

AKI: És melyik az az egy?

LZS: Ezt nem árulom el...

AKI: Akkor talán áruljon el valamit a macskák nyelvéről. Hogy kezdett ezzel foglalkozni tetszeni?

LZS: Már annak idején, amikor az *Ulysses*t olvastam, felfigyeltem rá, hogy amikor a reggelizős jelenetnél Bloom a macskájával beszél, a füle kiveszi, hogy a macska minden alkalommal mást mond, ami ráadásul nem a konvencionális miau, ahogyan a teljesen afon emberek a macskanyavogást elképzelik, hanem a m,r,k,g,n különféle alakváltozatai. Hogy Bloom, bár sejtelve sincs róla, rátapint arra, milyen fontos a macskanyelv szórendje, ugyanis a macskák mindent ezzel közölnek, az összes nyelvtani viszonyaik szórenddel írhatók le. Arra csak jóval később jöttem rá, hogy azok a szavak, amelyeket Bloom hall, írországi, sőt, angol nyelvtületről származó macskától nem származhattak, csakis levanteitől – Joyce fülébe nyilván a macskanyelv triestino nyelvjárása ültetett be.

DKA: Vannak a macskáknak nyelvjárásaik?

LZS: A macskáknak csakis nyelvjárásaik vannak. Meglepődne, ha tudná, hogy felingua francát, vagy macskoinét nem használnak, csak más fajokkal, így velünk, emberekkel is – ha két, különböző idiolektusba beleszületett macska találkozik, egy idő után kifejlesztenek egy hibrid nyelvet, melyen egymással értekeznek, mégpedig úgy, hogy engedik eltolódnia a szavaik megszokott jelentését. Míg a mimiu egy egyiptomi kopt háztartásbeli macskánál na, mi lesz, kapok-e már reggelit jelent, ugyanaz lefelé tartó hangsúllyal egy erdélyi, azon belül is a Székelyföld Homoród menti peremvidékén született ridegtartott macskánál annyit tesz, a legalázatosabb szolgája, de majdnem mindig ironikus felhanggal. Ráadásul más szavakat használnak a kandúrok, és megint mást a nőstények egymás közt, míg a nemek az egymással való érintkezésre a vulgáris vagy egyszerűsített szintaxist veszik igénybe. Szóval, azt lehet mondani, ahányszor két macska, annyi dialektus.

AKI: Elképesztő... És Láng bácsinak hogyan tetszett sikerülni macskául megtanulni, ha egyszer ilyen bonyolult ez a nyelv?

LZS: De hiszen nem tudok macskául, épp most mondtam, hogy nincsen macskanyelv, csak macskanyelvek vannak...

AKI: És hány dialektust tetszik bírni ezekből?

LZS: Jaj, bírni, kedves... ki bírja azt megmondani. Mindenesetre vannak macskák, akikkel tetszem érteni a szót, mármint a szórendet, ugyanis a macskamondatokban minden a szórenden múlik.

AKI: Meg a szavakon is, ahogy épp az imént mondtani tetszett...

LZS: Az erdélyi macskákkal, főleg nőstényekkel például könnyen szóba tudok eszkeszteni, ráadásul ők általában eszkeszkesz hangúlyokkal operálnak, akár a magyar, román vagy lovári dialektust vesszük is példának. De volt már hasonló élményem balkáni macskákkal is, legkönnyebb a montenegróiakat szóra bírni. Legjobban persze a római macskák beszéde tetszik. Ezen belül is számtalan változat van: a Palatinus macskái beszélnek a legtisztább rómaidat, köztünk járó klasszikusok ők, egymásnak catullusul udvarolnak és a határvillongásaikat martialis mordulásokkal inté-

zik. Csakhogy ők annyira megközelíthetetlenek, hogy még a többi római domb macskáinak a köszönését sem fogadják, a nyelvüket, így például a csakis általuk használt hét erős igeragozás és tizenkét főnévragozás formáit csak poloskával lehet lehallgatni. Szóval ez a palatinusi macskanyelv olyan szertartásos, mint a pekingi opera vagy a klasszikus balett, amelynek a maga óvodáskorában még működött a múzeumuma a szentpétervári Mariinszkij színházban. Na de a többiek! A Largo Argentina például igazi olvasztótégely, ezen a köztársaságkori fórumon találkozik ugyanis a Parione népies, vulgáris nyelve a Via Giulia környékének arisztokrata múltját őrző, kissé zárt hangzójú és pösztő dialektusával, melyet leginkább a XVII. század spanyol divatjához tudnék hasonlítani, és a Gettó belső udvarain kikevert szavakkal, amelyekben hispán, észak-afrikai, kisázsiai akcentusok adják egymásnak a kilincset. Mindez pedig kéz a kézben, akarom mondani, mancs a mancsban jár a különböző jassznyelveknek, az egykori mamertiumi börtön környékén kialakult kódolt nyelveknek a lesüllyedésével, vagyis közmacskanyelvbe emelésével. Na és azt tetszettem már mondtani, hogy a római macskák semmilyen, úgynevezett fajtisza egyeddel nem hajlandók liezonra lépni? Infarktát és Zsubelt sem fogadták volna maguk közé, még ha száz évig éljenek is közöttük – úgy értem, macskaévekben mérve –, hogyha valami sznob szügyállású sziamíról vagy parvenüként parádézó perzsa kékbundásról van szó. Így viszont még az etetőedényeket is megosztják velük, és idővel kialakult köztük egy transzrómai nyelv, amelybe kackiásan élkednek Infarkta göcsejien székelyes nyílt e-jei.

AKI: A macskasétáik már helyi nevezetességnek számítanak, a Lonely Planet legújabb kiadása is említi...

LZS: Ne is mondja! Bezzeg régebb, amikor csak a helyiek ismertek – Eccolo: Giovanni dei gatti! (mert itt, tudja, Giovanni vagyok mindenkinek, a S. Gregorio nővérekéitől a Testaccio motorszervizéséig, akihez a járgányomat szoktam vinni), bicc egymásnak, most viszont a legváratlanabb pillanatokban tör rá az emberre egy-egy fényképezkedő vigyorgó rém. Az órarendünket is fel kellett rúgnunk, pedig a macskák az ilyesmit elég rosszul tűrik, a rómacskáink azóta is orrolnak (azazhogy inkább orrontanak). A régi szép időkben minden délelőtt pontban tíz előtt tíz perccel kivonultunk macskasorban: a feleségem a karjában egy macskával (már hajnalban elkezdődött a manőverezés az állomány közt, hogy aznap ki legyen a szerencsés), mögötte én a malaclopómban, amelyet kineveztünk macskabátnak, a Trastevere parókiáinak dolgozó sartoriában varrták, ettől kicsit tényleg karingszabása van, kétoldalt a két méretes zsebében két macska ringatózik, a bordó micisapkámon Zsubel trónol, három pedig kimérten kocog előttünk – persze ha valaki lát minket messziről, azonnal tudni fogja, hogy ők sétáltatnak minket a póráz végén, mi, a két szertelen, szeleburdi öt éves még képesek volnánk csengőt-papot hagyva elbogarozni a római verőfényben.

DKA: Hiába, a Rómakönyvet világszerte tanítják – mára már közhelynek számít, hogy az Urbst újra lehetne építeni kőről kőre, rétegről rétegre a regény alapján, ma a római itineráriumok Láng-idézetekkel hirdetik magukat. Nem véletlenül jelent meg pontosan száz évvel Joyce *Ulyssese* után.

LZS: Nem mondom, érdekes lenne, ha a Torre delle Milizie a Colosseum ellipszisének a S. Clemente felé eső fókuszpontjában magasodna, a Farnese-palota tőszomszédságában tyúkrok kapirgálnának, a Fórum helyén pedig a Villa dei Quintilli metafizikus romjai meredeznének a maguk tizenöt hektáros területén, ráadásul úgy, hogy a Caldarium belsejében még állna az az építkezési engedély nélkül összetakolt juhkarám, benne azokkal a szimpatikus lógófülű, rövidszőrű kecskékkal, ahogy még a tízes évek legelején is látni lehetett...

DKA: Ugyanakkor tudjuk, hogy egészen az 1800-as évek végéig kecskenyájak legeltek a Fórumon. Akárhogy is legyen, tény, hogy mára Láng éppúgy hozzátartozik Rómához, ahogy a múlt században Balthus, Cy Twombly, Ingeborg Bachmann, Joseph Kosuth, Pasolini, Anna Magnani vagy Joseph Brodsky...

LZS: Nem, Brodskij ő Velencéhez tartozik, Velence meg hozzá, minden évben visszatért, de csakis télen, a kihalt városba acqua alta idején, itt írta meg a *Fondamenta degli Incurabili*, ezt a csodálatos, állófolyóvíz-szagú szomorúságkönyvet...

DKA: Ja értem. KAF így tartozik Moszkvához, Moszkva meg hozzá. És Láng nyilván Rómához.

LZS: Hmm – vagy Homoródmáshoz? Tudja, milyen isteni a homoródmási almástésza?

DKA: A Nobel-díja majdnem teljes összegét a Cloaca Maxima Tiberisbe nyíló garatjának a helyreállítására ajánlotta fel...

LZS: Helyreállítás? Ezt a szót nem használnám. Hiszen csak annyit tudunk, hogy hol van az a néhány száz négyzetméter, ahol kétezer-akárhány évvel ezelőtt a Cloaca Maxima Tiberisbe ömlő fővezetékének a helye volt. Bármit teszünk is ezen a helyen, az csak valaminek erre a helyre, illetőleg valaminek a (volt) helyére való állítása lesz. De a Cloaca Maximát helyreállítani – vagy helyére, -ről folytatni el, vissza? Képtelenség! Egyébként arra lettem figyelmes, hogy az évezredkezés megtisztítási mániája – 2016-ra kihívták a teljes Colosseumot – micsoda felmérhetetlen pusztítást okozott, és nemcsak a szemnek: a fülnek is. A szmogtól befeketedett travertino máshogyan szólt, porózus üregeiben a bennrekedt rétegeken máshogyan rezonált a szívverésem, más volt a hangszekrénye ezeknek az épületeknek, hogy így mondom. Aztán, mint mikor egy Stradivari-hegedűről lemaratják a legfelső lakkréteget, mert csúnyának találják mondjuk az elpiszkolódott színet, egyszer csak arra ébrednek, hogy ezzel visszafordíthatatlanul felbolygatták a többi réteg közt húzóódó törekeny viszonyrendszerét.

DKA: Ön az egyetlen volt, aki tizenkét évvel ezelőtt is a helyreállítások ellen érvelt, amikor már egységes politikai akarat volt a húszas évek Erdély-szerte elharapózott szoborállítási anomáliáinak a korrekciójára...

LZS: Korrekció, anomália, eltávolítás, helyreállítás, szánás – jól emlékszem még ezekre a hívószavakra és a rájuk épült gondolkodási panelekre. Az egész a tízes években, a budapesti Kossuth-tér sajnálatos „visszarendeziésével” kezdődött, onnantól aztán nem volt megállás: a szatmári főtéren szó szerint szalalozni kellett a havonta állított, megkoszorúzott emlékművek között, legszomorúbb talán még-

is a sepsiszentgyörgyi városi park volt a központban, amelynek huszonhatra majdnem az összes fáját kivágták, hogy a szobrok elférjenek. Én mégis úgy gondoltam – és gondolom még ma is –, hogy ezekre az „anomáliákra” nem az a megoldás, hogy ezt a soktonnányi bronz- és gipszszemetet (mert a gazdasági összeomlás éveiben persze már bronzra sem tellett) egy éjszaka egyszerűen eltakarítjuk, szeméthyegyre vagy legfeljebb bekerített szoborparkba visszük, és másnapról úgy élünk tovább, mintha soha nem kellett volna bevásárlószatyrokat cipelve a lógóorrú tisztaistvánokat, lángöklű kinizsiket, kicsorbult sirodalmárokat, nyakkendő templomésiskolaalapítókat kerülgetnünk, hiszen ez csak az anomália elfedése, olyan, mint amikor a papíron korrektorceruzával bemeszeljük az elírást. Úgy képzeltem el, hogy ezeket a szobrokat, miután már az environmentünk részei, használni kell – konkrétan, el kell használni: gördeszkarámpának, söprútartónak, nyáron ponyvaállványnak, visszagyepesedett fejükbe csemetéket ültetni, elősegítve a természetes eróziójukat. Olyasmi lebegett a szemem előtt, mint Madaras Dávid utcaszínház-akciócsoportjának, az ARTalom-nak a '27-es performansa, amikor bohócorrot, csíkos bugyogót húztak a világsi Legyőzöttek főalakjára (amely, nota bene, profilból erősen hasonlított az épp leköszönni készülő Tökéshez). Amikor tiltakoztam a *Továbbélő szabadságharc* című, Vitéz Varasdi Nyáguly (ezt i-vel ejtették) Zinaid által Csikszere-da főterére megálmodott szoborcsoport lebontása ellen...

DKA: Ennek a talapatáról szólította fel az egybegyűlteket '27-ben a Siculus rádió akkori igazgatója a székelgyalázó könyvek nyilvános elégetésére...

LZS: Számomra máig rejtély marad, hogy Draghici Rófusz *Apróbab* című mondásgyűjteménye hogy kerülhetett fel a listára – talán az akkor már elzárt Demény Péter *Próbababájához* való közelsége okán? Szóval akkor gyorsan levonták a következtetést, hogy az épp kimúlóban levő két évtizedes történelemhamisítást próbálom mentetgetni.

DKA: Ekkor történt, hogy az akkor még megjelenő *ÉS* lángfordulásról írt, holott ön korábban az újnemzeti mozgalom támadásainak keresztüztübe került?

LZS: Nézze, az *ÉS*-ben már akkor problémássá váltam, amikor Albu Taksony Jácint verseskötetéről írtam, mondjuk így, méltatólag.

DKA: A *Bikacökről*?

LZS: Igen. Már a címe milyen borzalmas. Azt írtam meg akkor az *ÉS*-ben, hogy ennek az Albu Ta...

AKI: Taksony.

LZS: Sosem értettem, hogy hívhatnak valakit Taksonynak, pláne, ha költő. Szóval hogy a nyelve tulajdonképpen a Szív Ernő nyelve, az ő mondatait írja újra a maga újböszmeségével, csak a szórendet tolja kicsit el, és ettől már érdekessé válik, hiszen valami újat hoz létre a nyelvben, ami felülírja – pontosabban, alulírja – ezeknek a verseknek a nyilvánvaló ideológiai, mondjuk így, irányultságát. Az írás valami olyat tud, amit az írója nem. Ha akarja: ugyanaz játszódott le itt is, ami a húszas évek erdélyi magyar popzenéjében, ugyanis az ezredforduló után gyors hanyatlásnak indult mane-nek megjelent a kolozsvári romkocsmákban, az első protesztmozgalmak idején, pár kultzenekara, mint a *Manelúzer* vagy az *Aranka és a legények* (utóbbinak Rigán Lóri volt a frontembere), sláger-

ré vált, fülbemászóan önironikus dalaik egész nap ömlöttek a rádióból, elemi iskolai osztálybulikon, nőegyleti zsúrokon, s aztán annyira, hogy is mondjam, ismerőssé és bejáratottá váltak, hogy teljesen elfeledődött a szövegeik jelentése, így nem egészen egy évvel az *Aranka* első és egyetlen albumának elsőpró sikere után megalakult a *Manelézer*, profi promócióval, karvastagságú igazi és nem pléhből készült aranyláncot hordó zenészekkel, ugyanaz a hangszerelés és ugyanazok a fülbemászó balkáni nyiszorgások, de minden önirónia nélkül, mert ez volt az irónia elfeledésének, divatból-kimenésének az évtizede. Ugyanakkor az, aki még emlékezett Rigán elementáris, elnyújtott torokhangon előadott intrójára az *Ajjadusmánok* című számukból, nem tudott nem felnevetni, ha a *Manelézer* sztárja belekezdett abba, hogy *Megmutassukabusmannakkiaz úraházba*. Akkor is, ha abban amúgy semmi nevetnivaló nem volt, magát az egészet kivéve természetesen, amely rémségesen, ijesztően nevetséges volt, de mint már mondtam, ez az évtized nem kedvezett a nevetésnek.

DKA: Albu a *Székelýföld* köré tömörülő, úgynevezett újférfiak irányzatnak volt az egyik elindítója, amely Kulcsár Szabó Tivadar szerint maga is protesztreakció volt az erdélyi magyar irodalom új kánona, az egykor a *Látó* és a BookArt nevű, rövidéletű kiadó istállójából indult nőírók – Kulcsár Szabó mondatát meglovagolva sokan Láng versenykancáinak titulálták őket – dominanciájára.

LZS: Ez a Tihamér...

AKI: Tivadar.

LZS: Jó humorú ember, egyszer hosszasan beszélgettünk egy *Látó*-esten még az ezredforduló körül...

AKI: Az nem lehet, hogy esetleg az apjával tetszik ösztévesztetni...

DKA: Vagy a nagypapjával...

LZS: Valóban?

DKA: Színrelépésükkor kiáltványukban megfogalmazták, hogy ez a nőirodalom, a „Láng-féle elnöiesedés” az erdélyi mának a tegnapja...

LZS: Szerintem meg a holnapja, már ha van – volt – az erdélyi mának ilyesmije. Mindenesetre ezek az újférfiak viszont az erdélyi mának (azazhogy mára tegnapnak) az elnapjai voltak, el akartak napolni mindent, ami megtörténhetett volna, és ettől aztán az irodalmi élet valóban azzá lett, aminek ez a Töhötöm...

AKI: Tivadar...

LZS: ...nevezte: istálló. Mert ezek az erdélyi újférfiak persze pont ugyanúgy írtak, mint a régi férfiak, ugyanazon a régi, elhasznált férfinyelven, ettől aztán persze még rosszabbul. Ha engem kérdez, csak vattát tömködtek a fülekbe nagy, harcos csörtetéssel ahelyett, hogy megtanították volna újra hallani a nyelvet – ha megenged egy ilyen képzavart.

AKI: Hogyan tetszik visszaemlékezni a huszonnyolcas eseményekre, amikor a támadások célkeresztjébe tetszett kerülni?

LZS: Először is, számunkra akkor nem volt olyan, hogy huszonnyolcas események, ezt évekkel később, gyűjtőfogalomként kezdték használni arra a sokféle, nagyrészt kapkodó represszív intézkedésre, amik egyébként már évekkel huszonnyolc előtt elkezdődtek – gondoljon csak a Madarasek akciócsoportjának előzetes letartóztatásba helyezésére, néhány

egyetemi oktató, köztük a nagypapa meghurcolására, amellyel a tartós csödhelyzetben vegetáló országban elburjánzó kis, helyi autonómiák próbálták a nyomaiban még létező értelmiségi kritikát elhallgattatni. De túlzás, hogy én bárminek is a célkeresztjébe kerültem volna, kivéve persze egy tizenöt éves, épp Homoródalmás fölött nemezeliő-íjásztáborozó fiúnak a parittyáját, aki, mint kiderült, a szomszédék macskáját célozta be a kerítés tetején, amikor én kiléptem a kapu elé.

DKA: Pedig úgy hírllett, hogy szóváltásba keveredett az arra vonuló, hangoskodó és cigányellenes rigmusokat kiabáló csoporttal, ezért lötték fejbe...

LZS: Dávid és Góliát története nyilván jobban hangzik. Az igazság az, hogy az ultrák sosem szerették a macskákat – gondoljon csak arra a förtelmes jelenetre Bertolucci *Novacentójában*, amikor a helyi fasisztavezér egy szerencsétlen nősténymacskán demonstrálja, hogyan pusztítaná el a kommunista fertőzést.

AKI: Az élete kísértetiesen össze tetszett fonódnai a macskakéval...

LZS: És aztán ennek a Dávidnak a jóvoltából hosszú ideig egyáltalán nem emlékezhettem semmire – az agyon keletkezett vérömlenyt nem lehetett azonnal műteni, napokig mesterséges kómában tartottak. Amikor a vásárhelyi után már a második, bécsi műtétemen is sikeresen túlvoltam, abban a helyzetben találtam magam, hogy a fél oldalam részben lebénult, illetve a hematoma nyomása következtében a beszédközpont sérült. Gyakorlatilag újra kellett tanulnom beszélni: évekig kevertem a nyelveket, a mondataimban felborultak a szintaktikai funkciók, jelzőt használtam a jelzett szó helyett és fordítva, felcseréltem az alanyt és az állítmányt. Bécsi orvosaimnak köszönhetem, hogy három év után újra írni kezdehettem, és ma már a bal karom is csak hirtelen időjárás-változáskor zsibbad.

DKA: Felépülése után kezdett motorozni is.

LZS: Nem, azt csak negyvenhez közeledve kezdtem, miután végleg Rómába költöztünk. Akkor ez olyan, hogy is mondjam, komilfó volt, abban a korban a legtöbben valami extrém sportot kezdtek üzni: Selyem Zsuzsa ejtóernyős lett, Márton Evelin sivatagi raliversenyeken vett részt, de legkalandosabb közülünk kétségtelenül KAF, aki merült már a Marianna-árokban is. Hozzájuk képest én házipapucsban csoszogok, amikor a muzeális Apriliát megnyergelve feleséggel kirobogunk a tengerpartra.

AKI: Azt hallottam, benzínmotoros...

LZS: Jaj, az istenért, ezt nehogy megírja! A német kiadóm azonnal szerződést bontana velem, olyan lenne, mint nyilvánosan siegheilozni...

AKI: Akkor miért tetszik kockáztatni?

LZS: A nagy megtisztulás után hiányozni kezdett valami, olyan üresnek éreztem a levegőt magam körül, igen. Meg egyre inkább zavart az épületek fehérsége is. Akkor már vagy húsz éve cigarettáznai is csak Bangkokban lehetett, ahol vény nélkül még mindig adtak dohányt 40 grammos csomagolásban, de kivinni az országból nyilván nem lehetett. Van persze egy hidrogénmeghajtású motorom is, de semmi örömöm benne, igazán csak a német kiadóm kedvéért tartom, a szokásos éves fotózkodásra. Meg aztán sosem romlik el, hát mit vinnék javítani Robertohoz a Testaccio alá? Ez a Roberto

olyan, mint egy két lábon járó – azaz hogy két keréken guruló – archívum, a Rómakönyv felét már annak idején is az ő műhelyében tekertem. Már öt éve próbálja engedélyeztetni hagyományörző egyesületét a római motorinózás megőrzésére, zajlik a bejegyeztetés az UNESCO-nál, csak hát tudja, az olasz bürokrácia... A műhelyében egy tűt nem lehet el ejteni, folyton ott lógnak rajta ezek a sötét napsemüveges, a bőrdzsekijük (nem ökológikus!) feltűrt gallérjának inkognitója mögé rejtőző nyolcvan-kilencvenesek. A hatóságoknak be nem vallott motorjukat vizitelik le naponta Robertónál, aki a filmstúdióknak dolgozik, s így cserealkatrész címen legalább hatvan járgányt tart az összenyitott garázsában, vasárnap esténként aztán bezárják a garázsajtót, és mintegy vezényszóra mindenki böfögni kezdi a motorját. De igazán ígérje meg, hogy ezt nem írja bele!

DKA: Huszonnyolc decemberében hangzott viszont el az Írószövetség újonnan választott elnökének, Sima Gergelynek a székfoglalója, amelyben egy Szabó Róbert Csaba-novellából merítve az írói kiáltás allegóriáját fogalmazta meg, látványos gesztussal lezárva az ezredforduló óta elmérgesedett kultúrharcot.

LZS: Jaj, ne is említse! A történet Krasznahorkait annyira megviselték, hogy minden irodalmi szerepléstől teljesen visszavonult, egy évig teljesen eltűnt, azt sem tudtuk, Berlinben vagy Belső-Mongóliában bujdosik. Ő már egyébként is jó ideje kifelé tartott az irodalomból, a tízes évek elejétől kérlelhetetlen következetességgel írta azokat a pársoros szóvisszavonásait, amelyeket a kritika jobb híján versnek nevezett ki, holott mi sem állt tőle távolabb, mint a Kunst meg a Dichtung, csak hát ahhoz, hogy írni tudjunk róluk, hogy egyáltalán a közelükbe jussunk, át kellene szakítani a nyelvet, ahogy ők teszik, hogy megláthassuk ezeket a visszacsavart szavakat, szónincseket – a róluk szólók aztán szépen megelégedtek azzal, hogy hátradőljenek a komfortos fogalomfoteljeikbe, verssé szelídítve ezeket a minden irányba megnyíló szakadékokat. Legfeljebb annyit tudtak kihallani belőlük, hogy Beckett *mirlitonnades*-jaihoz jár közel, ami persze ugyanolyan semmitmondás, csak hát a *mirlitonnades*-okról a kritikusok éppúgy nem tudtak semmit sem mondani, azonkívül mármint, hogy tördelve vannak, tehát versek. Holott ezek minden korábbi visszavonás visszavonásai, amelyekben Krasznahorkai tulajdonképpen a törlések helyére mutat rá, nem úgy, hogy a helyébe ír valamit, hanem úgy, hogy ráír, és ezzel a ráírással, rátett réteggel mutatja meg azt, hogy alatta egy réteg hiányzik, illetve hogy ez a törlés, ez a hiány a következő réteg.

DKA: Mindenesetre a vak, mélyvilági ösztönkésztetésekből felbukó, prédáló állatot megfékező, tiszta zenévé vált irodalom, amely ennek a két halk szavú embernek és írónak a torkából kiáltás helyett felszabadult...

LZS: Irodalom! Megfékező! Felszabadult! Kétségbeejtő! Hiszen nem veszik észre, hogy épp ezáltal hatástalanítják, vattazzák ki, süketítik meg azt, ami talán megszólalhatna, megfékezik, igen. Még hogy felszabadulás! Laci már 2010 előtt mondta és írta, hogy az irodalomnak vége van, de ők persze akkor sem hallották meg, később pedig a látványos sikerek cintányércsapkodása minden más elől, hogy úgy mondjam, elfalta a levegőt. És mindennek a tetejébe ez a Si-

ma, akinek Laci már a neve hallatán is elborult, ő, akinek a neve is olyan dűrűckös...

AKI: Micsodás?

LZS: Dűrűckös. Ez Balassa Péternek volt kedves szava, olyan nemsimát jelent, tudja.

AKI: Ő is egyike a Láng bácsi Pétereinek, akiktől a mondatait tanulta?

LZS: Nem igazán, vagyis nem is tudom, talán. Már azt sem tudom, kitől és mit tanultam, annyit talán igen, hogy az a mondat, amelyik hagyja magát ellopni, nem ellopható – csak azt lehet ellopni, ami amúgy is jönne, szóval a mondatok úgy viselkednek, mint a macskák.

DKA: Térjünk vissza a székfoglaló Sima-beszédre.

LZS: Mert akkor mindennek a tetejébe allegóriát csináltak belőle, berekesztették ebbe a lehető legostobább jelentésbe...

AKI: Bebörtönözték a nyelv rácsai közé, ahogy egyszer mondani tetszett?

LZS: Én?

AKI: Krasznahorkait idézve...

LZS: Talán Celant? Sprachgitter, tudja. Laci mindig nagyon kényesen ügyelt az idézetek tisztaságára.

DKA: Nem fontos, szóval ott tartott, hogy...

LZS: De, nagyon is fontos, sőt, ennél semmi sem fontosabb. Különösen mióta a Nemzetközi Beckett Társaság tiszteletbeli elnökeként, a társasággal és a jogutódokkal is szembe menve elindította a teljes Beckett-levelezés kiadását, személyesen tanulmányozva a mintegy 15000, géppel és olvashatatlan kézírással írott korpusz minden egyes vesszőjét, részt véve a hagyatékból és a könyvtárból előkerült margójegyzetek digitalizálásában...

DKA: Beszéljünk inkább a Sima-beszéd hatásáról.

LZS: És akkor ilyen simán sínre tették, mert máskülönben nem tudtak vele mihez kezdeni – az irodalom vérmedvéi, látja, én is mindjárt allegóriákba esem. Miután a nyolcvanas években még mindig az allegorikus olvasás nyelvrácsát kellett bontogatnunk, ki-ki a maga nyelvén. Milyen tünetszerű, hogy ezek a hivatásos kultúrbulvárnokok csak feltűnősködéssről és botránykeltésről tudtak harsogni akkor is, amikor nem utazott el Stockholmba a díjat átvenni. De hiszen számára ez akkor már tökéletesen súlytalan Ersatz volt, miközben ő a létezőre szegezte a szemét, amely előtt a nyelv rendre visszahajlik, ő a létezőt nézte, nem, nem is nézte, éppen hogy ez az, inkább átengedte magát a létező néma tekintetének, feladva a nézést is, így odagyökerezett egy órákon át a mozgó vízfelszín felett az időn lyukat ütő madárhoz, egy, a kövel eggyé lényegült gyíkhoz és a rá vadászó kígyóhoz, amíg ő maga lett gyík is, kígyó is, prédáló és préda, hát hogy lehetett volna őt ebből holmi díjátadási ceremóniákkal kimozdítani?

DKA: Három nappal ezelőtt egy japán-magyar turista-csoportot kalauzoltunk a Tordai-hasadékhoz, amint sejteni lehet, nem a hasadékot, hanem a medve barlangját akarták látni, amelyet Krasznahorkai és Láng a hangja erejével megtorpanásra készített. Sima az aktust Beuys háromnapos performanszához hasonlította, amikor egy New York-i galériában egy kojottal összezárva, a művészetével megszelídítette az állatot.

LZS: A művészetével!!!

DKA: Hogyan?

LZS: Semmi, folytassa csak.

DKA: A barlang, mondhatni, igazi irodalmi emlékhely lett, az ösvény két oldalán a fák törzse alig látszik a sok ráaggatott cetlitől, felirattól, mi épp egy iskolai koszorúzás végére értünk oda...

LZS: És mondja, látták a medvét is?

AKI: Azt nem, de az idegenvezető megmutatta a nyomát.

LZS: Jellemző Sima helyismeretére, hogy fogalma sem volt, hogy a Tordai-hasadék környékén a XVI. század legeleje óta nem fordult elő medve...

AKI: Most egész kolónia van, óraműpontossággal napon-ta kétszer járnak az etetőhöz.

LZS: Persze, mert '37 után betelepítették velük fél Európát. Miután a kárpáti barnamedve a harmincas évek elején a Brassó környéki szeméthegegyekre épült blokknegyedekből is kihalt, és az alaszakai grizzlik nem váltak be, ázsiai örvösmédvéket hoztak a helyükre. Nemrég a badacsonytomaji éves gránátalmaszüretre kaptam meghívót, és képzelje, a műsoron szerepel a medvecsalád megtekintése a sümegi várhegy oldalában!

DKA: A nyitott végű Szabó-novella, amelyet Sima Gergely írószövegségi elnök beszédében ilyen, mondjuk így, az Önök számára bosszantó módon allegorizált, három történetet is elmesél Krasznahorkai, Láng és a medve találkozásáról, három különböző helyszínen. Az egyik történet szerint a medve afeletti döbbenetében, hogy meglátja ezt a két halk szavú író, amint hangtalanul kiáltanak, úgy, hogy csak csend jön ki a torkukon fekete hullámokban, meghátrál és futásnak ered. A második változat szerint a két író, amikor megpillantja közeledni a medvét, tudja, hogy sem futással, sem kiabálással nem szabadulhat, és egyazon pillanatban, anélkül, hogy egymásra néznének, énekelni kezdenek, tudván, hogy csupán a kérlelhetetlen, radikális másság sodorhatja el cunamiként az emberalatti sötétségből, ösztönvilágból rájuk támadó ragadozót, és a hanghullámokban rezgő molekulák valóban csendes, kikerülhetetlen áradásként szembemennek, szembetornyosulnak a medvével, lyukat ütve időbe és térbe...

LZS: Nem is tudtam, hogy használják még Margócsy Kalligram-monográfiáját az egyetemeken.

DKA: A ReWillSpenótból készültem, nemrég volt a vizsgánk Balázs Imre Józsefnél...

LZS: Ne mondja! Még tanít?

DKA: A zenéről már megoszlanak a vélekedések: a hallótávolságban tartózkodó két erdész szerint a két író az Örömódát kezdte énekelni másodperc-törédknyi pontossággal egyszerre, a másik változat szerint, amely mellett főleg az eredetileg a két íróval együtt gombászni indult, de valahogy útközben lemaradt Balázs Imre József kardoskodott, tisztán hallható volt a Trisztán és Izolda végéről Izolda szerelmi hallalának, a Liebestodnak a dallamon túli áradása, és amikor a hang irányában haladva a tisztásra ért, nagyjából a zenei tetőpont utáni harmadik-ötödik másodpercben, még látta, ahogy a medve révült tekintettel, mintha maga sem értené, mi történik, esetlen tánclépésekkel botorkálva, egyre a két éneklőt nézve hátrafelé távozik a tisztásról, ahol rájuk rontani készült. Ehhez képest az antiklimaktikus harmadik vál-

tozat szerint, amit az erdész feleségétől hallunk, a medveszély közeledtén Láng, hidegvérét egy pillanatra sem vesztve el, előrántotta táskarádióját, amelyen épp a délelőtti kívánságműsor ment, és valamilyen Ferencnének küldték hetvenéves születésnapjára unokái, Ádi és Nüntüke, azt a nótát, amelynek hallatán, és itt Láng maximumra csavarta a viharvert készüléket, a medve hanyatt-homlok menekülöre fogta, bár hogy mi volt az a nóta, Guľa összetéveszthetetlen *Ooof viața mea* című hitje...

LZS: Nem Guľa, hanem Adrian Copil-Minune...

DKA: ...vagy a *Cintányéros cudar világ*, később már ez az erdésznek sem tudta megmondani. Bár következetesen elzárkózott attól, hogy a Sima-beszéd kapcsán valami felvilágosítást adjon, talán elárulna valamit az anekdoták keletkezéstörténetéről?

LZS: Ha azt akarja megtudni, mit hallott a medve a tisztáson kétezer-tízben, alighanem tőle kell megkérdeznie. A Szabó Robi novellája egyébként még tizenhétben jelent meg, a Kalligram akkor kiadott egy emlékkönyvfélét a hatvanéves születésnapomra, emlékszem, még külsőkre is olyan volt, mint azok a középiskolás emlékesfüzetek a belemásolt verselményekkel, sok rajz, fénykép és hanglenyomat is volt benne, olyasmik, amik az első Tekerőkönyvből kimaradtak. Emlékszem, nagyokat szórakoztam, amikor olvastam – az igazsághoz hozzátartozik, hogy én tizenegyben megjelenttem egy fiktív interjúkötetet a jövő embereivel, amelyben pár dologgal Robinak is a tyúkszemére léptem, így azt hiszem, alig várta az alkalmat, hogy papíron elégtételt vegyen rajtam. Amikor aztán az írószövegségi elnök elővette ezt az elég visszhangtalan kötetet, hogy allegóriát mán-goroljon belőle, szegény Robi nagyon rosszul érezte magát. Később a kórházban is rengeteget látogatott, Látó-főszereként megpróbálta nem létező befolyását latba vetni az ápolónőknél, hogy soron kívül főzzenek nekem levendulateát, megható volt az igyekezete, ahogy az ágyam szélén ülve próbálta lejegyezgetni az összebogzódott mondataimat. Simára amúgy a *Hallelujagöré* című szöveggel reagáltam, de részben mert akkor mindenki a kiegyezés hallelujaharsonáit fújta, meg persze mert később a balesetem okán újból allegóriaszereplő lettem, szóval mire lábra álltam és írni is képes voltam, úgy éreztem magam, mint valaki, akit rácsavaroztak egy készen megkoszorúzott talpazatra. Rémes volt.

AKI: És mit tetszik szólni ahhoz, hogy a kolozsvári bölcsészkaron három hónappal ezelőtt megtartott nagy nemzetközi traumakongresszus egyik plenáris előadója, aki mellesleg Ruandából érkezett, a zenét sikoltó író allegóriáját feldolgozó, *Békévé oldja* című hutuszi nyelvű egyfelvonásossal példázta az irodalom terapeutikus szerepét a hutuk és tuszik közötti történelmi konfliktusban?

LZS: Borzasztó.

DKA: Azt mondják, Krasznahorkaival azóta is rendszeresen találkoznak?

LZS: Hogyne, meg szokott látogatni, amikor épp úton van valahonnan. Nagyokat sétálunk, vagy csak ülünk a kertben és hallgatunk. Kevés olyan jó dolgot ismerek, mint vele hallgatni.

AKI: A környezeti katasztrófa átrendezte az irodalmi életet is...

LZS: Szerintem épphogy nem, sajnos az irodalmi életet, mármint azt, ami az irodalomból életként leírható, még egy kataklizma sem képes tartósan megváltoztatni. Nézze csak meg: öt évre rá, hogy gyakorlatilag fél Európát újra kellett telepíteni fajokkal, a békáktól kezdődően, mert az afrikai tigrisszúnyogok inváziója nyomán öt év alatt kipusztult a teljes közép-európai békaállomány, szóval öt évre a nagy átrendezés után ugyanolyan szavalóversenyeket rendeznek az iskolákban az úgynevezett irodalom ápolására, ugyanúgy a polgármesterek nyitják meg a színházi évadot, sátoros ünnepek-kor behívnak egy-egy nyakkendő-s íróembert a tévéstudiókba, időnként felavatnak egy-egy emlékházat, az írók közben pedig éppúgy a pályázatokra ácsingóznak, undsoweiter undsoweiter. Az irodalmi élet a mai napig nem tud mit kezdeni egy-egy író tudásával. Azzal például, ahogy Nadas évtizedekkel előttünk tudta, hogy valami szörnyűség fog következni, a sarkvidéki tundrákon radioaktív zuzmót legelő rénszarvasok hiperérzékeny tudásával. Persze tudta az egész világ, de egészen más szinten, olyan elfedő látszattudással – ennek a szellemében rendezték a tízes évektől mentrendszerűen kéthavonta a válságtalálkozókat, amelyek egy célt szolgáltak, az embereket beleringatni abba a félreértésbe, hogy egész szakmák képviselői veszik le a vállukról a változtatás terhét, éjjel-nappal a problémák megoldásán dolgozva, feledve és feledtetve azt, hogy még meg sem tanultunk a kérdéseinkkel, a nyelvünkkel elindulni abba az irányba, ahol a probléma – vagy problémák – mint a világ jelenlegi hamis rendjének feltehető pertinens kérdések...

AKI: Attól félek, a mondata olyan messzire el tetszete vinni, ahonnan már nincs visszatalálás az állítmányhoz.

LZS: Az állítmányhoz talán nincs, de a kérdéshez vissza kell, illetve el kell találni. Szóval Nadas már évtizedekkel a többiek előtt, előttünk elindult, hogy visszataláljon. Talán a gomboszegi körtefája rejtélyes betegségével kezdődött, gomba támadta meg, és nem találtak semmilyen gyógymódot, ott haldoklott a fa egy éven keresztül – a fák haldoklása különösen sok gyötrelemmel jár –, foltokban hámolt a kérge, üszkösödtek a csupaszigérvégződésai, az utolsó öt hónapban naponta szenvedett progresszív stroke-okat – igen, képzelje, fáknál is van ilyen, épp Nadastól tudjuk –, amelyek fél oldalára teljesen megbénították, beszédképtelenné tették. És Nadas ezt írta nap mint nap, óráról órára...

AKI: ...a körtefa saját halálát...

LZS: Nem, éppen hogy nem saját, hiszen a világ a sajátot, a halál sajátosságát vonta vissza, és Nadas erre érzett rá, ennek a kataklizmájáról beszélt, a saját megvonásának a kataklizmájáról, csak persze mindenki értetlenül olvasta, később meg a ránk szakadó katasztrófák közt kinek jutott volna eszébe egy üszkösödő körtefán töprengeni, csak amikor már nagyon sok fának és embernek a nemsaját halálán voltunk túl, kezdtük végre érteni, hogy miről szól...

AKI: Attól tartok, egyáltalán nem értem – hogyhogy nem saját?

LZS: Attól tartok, Nadast kell újraolvasnia, hogy megértse.

AKI: Dehát én becszólolvastam, még a Kulcsár Szabó Töhötömöt...

LZS: Tivadart.

AKI: Tivadart is, már bocsánat, a ReWillSpénótban...

LZS: Selyem Zsuzsát nem olvasta?

AKI: Ó nem írt a ReWillSpénótba.

LZS: Persze, de írt a Múútba, meg a Guernicába.

AKI: Azt hogy írják? Franciául van?

LZS: Nem, spanyolul, vagy baszkul, mindegy is.

DKA: Már megbocsásson, de hogyhogy mindegy? Most már spanyolul vagy baszkul?

LZS: Spanyolul is van meg baszkul is, és németül is, és persze mindezek a nyelveken mást jelent, de ugyanakkor minden nyelven azt jelenti – traumát, szóval.

DKA: És hogy jön ide a német?

LZS: Hosszú történet, még a második világháború előttre nyúlik vissza.

AKI: De hiszen akkor Baszkia nem is létezett, csak 2027-ben alakult...

LZS: Látom, ismeri a történelemlétkönyvet. Csakhogy vannak olyan meridiánok, amelyeknek a mentén az a kisváros (mert az volt, míg le nem bombázták) összeír Nadas Péter halálra ítélt gomboszegi körtefájával, amelynek fájdalmasan nedvezve hámlik a bőre.

AKI: Az Európa-szerte fellángoló nemzeti mozgalmakra tetszik gondolni?

LZS: Épp nem arra gondoltam, bár másvalahogyan persze azokkal is összefügg, hanem Shizuka Ondo tegnapi táncelőadására itt a Villa Celimontana kertjében, ahol eltáncolta azt, hogy saját magából, hajából, bőreből, körmeiből köt sálát, pulóvert a fákra.

DKA: Miért, talán fáznak? Hiszen 35 fok van árnyékban.

LZS: Fáznak, igen, csak nem a hidegtől, pontosabban nem a hőmérséklethidegtől, hanem ennek a szikkadt forróságban leginkább megérezhető telétől.

DKA: Hát, azt hiszem, ehhez előbb fául kellene megatnulnom...

LZS: Pontosán. Shizuka ezt tette: fául tanult, ott előttünk, dadogva, félre-félrecsúszó nyelvel. Ezért is volt ez az előadás a legmegindítóbb, amit hosszú ideje láttam.

DKA: Mit jelent a hosszú idő? Egy év? Tíz?

LZS: Egy. Tíz. Mindegy is.

AKI: Ha már a táncnál tartunk: lassan húsz éve működik a kolozsvári színház táncmozgata, amelynek egyik alapítója Láng Borbála, Láng bácsi legfiatalabb lánya. Róla tudni kell, hogy a húszas évek közepétől Sebestyén Melittával alakítottak egy kétfős performanszcsoportot, az Irritát...

LZS: Irrata.

DKA: Viszonya a táncsal, akárcsak a zenével, nyilván családiásnak mondható?

LZS: A mi családiáságunk, vagy ha már erről kérdezett, a zenéhez és tánchoz való viszonyom – ahogyan egyébként az övék is – otthontalanság. Nem szabad átengedni magunkat az ismerőség, a családiáság kényelmének, mert akkor megszűnünk figyelni. Az igazán ismeretlen mindig az, amit ismerünk, mert azt elfelejtettük nézni.

DKA: Mi az, amit a leginkább sajnál?

LZS: Hogy nem én írtam Ursula Flamme négysoros regényeit.

AKI, DKA: Köszönjük a beszélgetést.

